

УДК [821.162.1 + 821.161.2]-1

Наталія ЛИСЕНКО-ЄРЖИКІВСЬКА
 Інститут літератури
 імені Т.Г. Шевченка НАН України

АДАМ МІЦКЕВИЧ І ЛЕСЯ УКРАЇНКА: КРИМСЬКІ ВІДЛУННЯ У ЇХНІЙ ПОЕЗІЇ

У статті розглядаються домінуючі мотиви «одеської» лірики Адама Міцкевича, такі як дружба, закоханість, любов. У першій частині статті проаналізовано поезію, написану протягом 1825-го року, а саме: «Плавець (з альбому З.)», «Подорожні (До альбому Е. Головінської)», «Непевність» та ін. У другій частині проведена паралель між поезіями «Непевність» Міцкевича і «На мотив Міцкевича» Лесі Українки.

Ключеві слова: дружба, закоханість, любов, сумніви, хвилювання, страждання, радість, щастя, розчарування, туга за справжнім коханням.

This article deals with dominant motifs (such as friendship, affection, love) eg «odessa» itimite lyric poetry by Adam Mickiewicz. The first part of the poetry written during the year 1825 namely Aswimmer (from Album Z.), Travellers (for E. Holowynska's album), Uncertainty and others. The second part draw a parallel between Uncertainty by Adam Mickiewicz and poem In Mickiewicz leitmotif by Lesya Ukrainka.

Key words: Love, affection, doubts, worries, suffering, joy, happiness, disappointment, longing for true love.

W artykule poddano analizie dominujące wątki «odesskiej» poezji lirycznej Adama Mickiewicza, takie jak przyjaźń, zakochanie się, miłość. W części pierwszej tekstu na podstawie rekonstrukcji biegu minionych wydarzeń przeanalizowano wiersze, napisane w ciągu 1825 r., a m. in. «Podróźni» (W imionniku E. Hołońskiej), «Żeglarz» (Z imionnika Z.), «Niepewność» i in., dokonano porównań między utworem Mickiewicza «Niepewność» i Lesi Ukrainki «Na motyw Mickiewicza».

Słowa kluczowe: przyjaźń, zakochanie, miłość, wątpliwość, emocje, cierpienie, radość, szczęście, rozczarowanie, tęsknota za prawdziwą miłością.

Ранній період творчості Адама Міцкевича симптоматично пов'язаний з Одесою. Тут він провів дев'ять місяців, створивши немало ліричних шедеврів (серед них і любовні сонети), які увійшли до книжки «Кримські сонети» (Москва, 1826). Більшість цих творів (збірка налічує їх понад двадцять) написані саме у місті над морем. До циклу любовних текстів поет поставив епіграф із першого сонета Франческо Петрарки: «Quando in parte altr'uom da guel, ch'io sono» («Коли я був почасти іншою людиною, ніж тепер» [23]), а цільну поезію, яка відкривала її, назвав «До Лаури». Літературознавець З.І. Плавскін зауважував, що академік О.М. Веселовський вважав «Канцонети» Ф. Петрарки «поетичною сповіддю». Так само як і «Vita nova» Данте – це розповідь про любов і нерозділене кохання [18, с. 11]. «Одеська» лірика польського поета заслуговує на аналогічне означення. Лаура у Петрарки – жива реальна жінка, врода якої полонила серце митця, пробудила сильні почуття. Цей образ у Міцкевича також говорить про земне бажання його ліричного суб'єкта (alter ego автора) любити і потребу бути коханим.

Тематично-мотиваційна проблематика інтимної лірики «одеського» періоду (така як

дружба, закоханість, любов) потребує розмови про художнє відтворення чуттєвих уподобань і пристрастей, а також роздумів про ліричного персонажа, який репрезентує його образ. Реконструкція окремих моментів біографії Міцкевича, бесіда про оточення й одеську атмосферу 1825 року, дають певне уявлення і розуміння сюжетно-змістової канви, зокрема таких віршів як «Плавець (з альбому З.)», «Подорожні» (До альбому Е. Головінської), «Непевність» та ін. Аналітичний підхід і вкраплення незначних інформативних деталей про топографію, про переміщення поета й про локус південного краю допомагають у аналізі життєвих переживань і поведінки його ліричного суб'єкта.

У кінці жовтня 1924 року Адам Міцкевич був висланий із Вільно до Росії. Новий 1825 рік він зустрів у Петербурзі разом із К. Рилевим та О. Бестужевим-Марлінським. Згодом за їх сприяння поет зміг виїхати до Одеси, де влаштувався на посаду вчителя Рішельєвського ліцею. Надалі доля віщувала йому незвідані дні, наповнені новими враженнями. Продовжувався шлях «бездомного мандрівника», якому вже не судилося повернутися у рідні краї над Німа-

ном... А треба було «тягти цей рік, / Цей небу-
валий рік / Цей двадцять п'ятий рік новітнього
століття»... [1, с. 232].

Наприкінці січня 26-річний поет разом зі сво-
їми друзями Ю. Єжовським і Ф. Малевським ви-
рушив у далеку дорогу на південь. Вимушена по-
дорож, певне, будила спогади, марилися рідні об-
личчя людей, які залишили глибокий слід у серці.
Ймовірно, неодноразово в уяві виринав образ
Марилі Верещак, котру кохав поет і яка вийшла
заміж за іншого. Віддаль зм'якувала томливу
розлуку, нестерпні спогади ставали субстанцією
душі, просякнувши все його теперішнє буття, і
Марилі із реальної жінки перетворювалася на
поетичний символ ідеального кохання. Пізніше,
завершуючи сонет «До Лаури», Міцкевич напише:

Niech ślub ziemski innego darzy ręką twoją,
Tylko wyznaj, że Bóg mi poślubił twą duszę.
[23, с. 102]
(«Do Laury»)

... Хай з іншим шлюб земний ти візьмеш
без опору –
Небесний шлюб Господь судив нам, зрозумій.
[23, с. 103]
(пер. М. Рильського)

На шляху до пункту призначення автор
«Св'язанки» познайомився із родиною Залесь-
ких. Потім бував частим гостем у їхньому домі
в Одесі. 5 лютого у Києві пізнав родину Голо-
вінських і отримав запрошення провести кіль-
ка днів у маєтку в селі Стеблеві над Россю. За-
писуючи вірш «Подорожні» (До альбому Е. Го-
ловінської) і датуючи текст «В Стеблеві р. 1825
(10 лютого)», поет, їдучи у незвідане, завершує
його такими рядками:

... Szczęśliwi, jeśli goniąc mary wyobraźni
Przed końcem drogi znajdą Świątynię przyjaźni!
[23, с. 52]
(«Podróźni (W imionniku E. Hołowińskiej)»)

...Щасливий, як, пробившись крізь марево
довкруж,
В кінці дороги знайдеш Св'ятиню царства
дружб! [23, с. 53]
(«Подорожні (До альбому Е. Головінської)» /
пер. М. Петренко)

Концепт «Świątynia przyjaźni» («Св'ятиня
приятелів») розкриває віру Міцкевича у щирість
міжособистісних стосунків, взаємну прихиль-

ність, спільність духовних інтересів. Тут кри-
ється сподівання зустріти в невідомому краї,
«в тлумі сірих днів», друзів і вірити в щирість
і відданість. За Аристотелем, дружба сама по
собі – благо, одна з найнеобхідніших чеснот,
«набута якість душі». «В романтизмі, – ствер-
джує В. Єфименко, – дружба набирає значен-
ня світоглядного і життєбудівничого принци-
пу, що відповідає інтимній безпосередності
суб'єктивного ставлення до світу» [12, с. 74–75].
Тож на чужині прихильність і довіра людей ба-
гато важили для молодого поета.

У цьому ж вірші життя порівнюється із «ву-
зенькою стежиною між різних двох морів: Одне
– туманне море, а друге – крижане...» [23, с. 53]
(«...Życie jest wąską ścieżką łączącą dwa morza
– / Wszyscy z przepaści mglistej w przepaść lecim
mroczną...» [23, с. 52]). У підтексті відчутний
зв'язок із нещодавнім віленським розгромом мо-
лодіжних таємних організацій філолатів («при-
ятелів науки») і філаретів («любителів чеснот»),
до яких поет був причетний; арешт і вислання в
Росію. Зіставлення виру перебутих подій із холо-
дом і сірістю царства Нептуна викликає непри-
ємні асоціації. Імлиста і холодна безодня пере-
дає тривожний психологічний стан і невеселий
настрій поета перед незвіданим, тим, що чекає
попереду. Образ вузької стежки між двох морів
символізує дорогу Міцкевича від Балтійського
до Чорного моря, з Литви в Україну (тоді – Ново-
російський край). Єдиним світлодайним маяком
у кінці вірша постає образ *дружби* – «Св'ятині
приятелів», про яку йшлося вище.

Одесу Адам Міцкевич побачив 17 лютого
(1 березня) 1825 року. Ось як уявив собі при-
їзд польського поета до міста, тоді ще «молодо-
го» (було йому ледве за 30 років), український
письменник Микола Бажан. Процитую уривок
із першої поезії «І. Пісня про три ножі» з циклу
«Міцкевич в Одесі» (1956), який, до речі, побу-
дований на головних мотивах «Кримських со-
нетов» [3, с. 161–163]:

І сніг, і дощ...
Безлюддя й чужини розпачлива печать.
Тверді тополі серед площ
Обмерзлим віттям глухо деренчать.
Південний край,
Обрив степів над чорно-білим морем,
Де ржавий камінь і цупкий кураї,
І хрестики тоненьких щогл під
Хаджибейським косогором.
Куди його недоля привела?
Що тут робить вигнанцеві-поету?.. [1, с. 232].

Поселили письменника на території Ришельєвського ліцею. Однак вільної вакансії, на яку він розраховував, не знайшлося. Треба було чекати оказії, яка так і не трапилася. Захоплення мистецтвом і поетичний талант (відвідини театрів, аристократичних російських і польських салонів, читання віршів, дарування автографів), допомогли вживатися у міський простір. До слова, є згадки, що в цей час в одному із салонів поет читав уривки з «литовської повісті» – поеми «Конрад Валпенрод». Згодом він згадував у листі до А. Одинця: «Моя муза, – почала в Одесі рухатись потроху» [14, с. 13].

Важливу рису характеру А. Міцкевича-романтика виявляє вірш «Плавець (з альбому 3.)», адресований Йоанні Залеській і датований 14 квітня 1825 року, в основі якого – історія про моряка, котрий, долаючи переляк і розпач, намагався човном догнати корабель, що швидко набирал швидкість. Залишившись серед розбурханої стихії, мореплавець опинився перед вибором – або віддати серце в руки страхом та сльозам, або гідно боротися з обставинами. Розповідь завершується пеаном, в якому звучать оптимістично-стверджувальні ноти:

... Lepiej mu pośród żywiołów bezrządu
Walczyć co chwila z nowymi przygody,
Niż gdyby wybrnął i z cichego łądu
Patrzył na morze, i liczył swe szkody [23, с. 26].

Подам також цю строфу в перекладі українською мовою:

... Адже гідніше воювати
З шаленством пінявих валів,
Аніж лічить гіркі утрати,
Діставшись тихих берегів! [23, с. 27]
(пер. М. Зісман)

Сентенції, виголошені в цих рядках, на перший погляд, ніби адресовані конкретній особі. Проте їх смисловий код, окрім автобіографічного, має також інтертекстуальне підґрунтя. Поет від імені ліричного суб'єкта несе до читача життєдайний заклик, який можна передати латинським прислів'ям: «Per aspera ad astra» («Крізь терни до зірок»).

В Одесі Міцкевич потребував ствердження свого «Я» та шукав спілкування. Молодий чоловік викликав прихильне ставлення жіночого товариства аристократичних літературних салонів. Інтелектуальні розмови, приязні стосунки розтривожували серце, будили почуття.

Душевні переживання включали у своє поле особистість Іншої, сподіваючись на стосунки, в яких домінуватиме «ідеальна комунікація», себто платонівська ідея дружби-філії, що означає водночас і порозуміння, і творчість, і любов. Мрію про такий тип стосунків виказує сповідальна поезія «Непевність» – перлина польської лірики, написана великою секстиною. Усі 36 рядків об'єднані двома римами. Шість кінцевих слів, із яких складаються ці рими, в різному порядку повторюються у кінцівках усіх шести секстин. Вірш силабічний одинадцятискладовий (5+6) із парним римуванням. Наведу в оригіналі його початок:

Gdy cię nie widzę, nie wzdycham, nie płaczę,
Nie tracę zmysłów, kiedy cię zobaczę;
Jednakże gdy cię długo nie oglądam,
Czegoś mi braknie, kogoś widzieć żądam
I tęskniąc sobie zadaję pytanie:
Czy to jest przyjaźń? czy to jest kochanie? [23, с. 28]

Поезія є зразком відтворення тонкощів любовного переживання. Ліричний герой виривається за межі буденних та граничних ситуацій у надмежжя. За допомогою особливого акту *вчування* намагається досягнути особистість тієї, котра полонила серце. Чуттєве «Я» – це голос його даймонія (доленосного початку), який вказує не тільки дорогу до Неї а й водночас до їхнього спільного буття – одне-для-одного-існування. Думки, вольові акти і вчинки поглинуті образом коханої та відчуттям її уявної присутності. Лірична рефлексія приводить у рух той чи інший ланцюжок переживань, актуалізуючи приємні спогади про милі риси обличчя, чарівний голос, дотик рук тощо. Інтенціональна настанова Я і Вона, включає відповідні потенційні смисли, підсилює необхідність для ліричного героя з'ясувати свій бентежний стан – відповісти на дражливі питання, що хвилюють серце: «Чи це тільки дружба, а чи це кохання?». Видно, що інтонаційні повтори в кінці кожної строфи не співвідносять, а розділяють феномен *дружби* й екзистенціал людського буття *кохання*. Більш звучним є наголос на останньому слові, виказуючи підсвідомі еротичні нуртування ліричного суб'єкта.

Психологи стверджують: «Якщо симпатія і любов можуть бути однобічними, то дружба такою бути не може. Вона допускає міжособистісну атракцію, тобто вияв дружніх почуттів з обох сторін» [4, с. 144]. Їй притаманні обопільне пізнання, діалог, інтимно-довірливі взаємини.

«Кохання, – на думку М.Й. Варія, – це інтимна прихильність, яка наділена настільки великою силою, що втрата об'єкта цієї прихильності здається людині непоправимою, а її існування після цієї втрати – безглуздим... Розмежовують короткочасне кохання, закоханість і тривале – жагуче кохання» [4, с. 145].

Прагнучи зустрічі з особистістю Іншої, ім'я котрої не названо, ліричний персонаж намагається вийти за межі любові тільки до себе. Непрямі запитання вказують на внутрішнє спонукання – перейти кордон платонічної дружби-любові, щоб наблизитися до еротичної любові. Остання є «щось більш універсальне і відкрите, ніж любов до себе», бо «людина, котра не полюбила себе, не здатна до такої особистісної напруги, як любов до Іншого» [22, с. 106]. Отже, вільно припускатися думки, що ліричний суб'єкт підсвідомо прагне переступити поріг закоханості й пізнати земну любов або націлений іти до вищого прояву еротичної любові, відомої як любові-цілісності, що передбачає не лише тілесне єднання, а й співтворчість чоловіка і жінки. Але через свій статус вигнанця не наважується до рішучого кроку, хоча розуміє, що єднання не заперечує, а тільки підкреслює неповторність і унікальність кожного з них. «У ХІХ ст. індивідуальна любов, – наголошує Г.Д. Гачев, – як доступний всім єдиний оазис вільного буття, де людина відчуває свою наповненість і цілісність як духовної, так і фізичної істоти, і де її життя для іншого є безпосередньо життя для себе, – стає змістовним і тематичним фокусом мистецтва...» [9, с. 199].

Українською мовою вірш Міцкевича перетлумачив Леонід Первомайський, намагаючись не порушувати зміст і зберегти авторський музичний лад рим. Як і в оригіналі, так і в перекладі риторичні питання в кінці кожної строфи підсилюють внутрішнє напруження ліричного героя:

Вдалині від тебе не тужу, не плачу,
Розуму не трачу, як тебе побачу,
А проте, як часом довго не стриваю, –
Все чогось сумую, все чогось шукаю,
І в журбі до серця підплива питання:
Чи це тільки дружба, а чи це кохання? [23, с. 29]
(«Непевність»)

Послідовність сповідальної розповіді пілігрима очевидна. Все підпорядковане тому, щоб якомога драматичніше передати стан *закоха-*

ності (відносно стійке емоційне ставлення, яке відображає жагучий потяг), із його невизначеністю почуттів, психологію сердечного пориву. Що діється в душі дівчини і як вона ставиться до обранця (дружба чи кохання?), у вірші так само не визначено, однак у сюжетній канві ледь-ледь окреслені нотки прихильності і взаємної симпатії. Емоційна сфера тексту є мотиваційно значущою, бо задля коханої ліричний персонаж ладен вершити героїські справи: податися в пекло, розпрощатися з життям. Але при зустрічі віч-на-віч не розкриває свого серця. Непевність щодо майбутнього і страх почути неочікувану відповідь нівелюють рішучість. Натомість екзальтація призводить до бездіяльності, зосередженості на спогадах і рефлексивній невизначеності.

Незначне послаблення любовної муки й пониження відруху настає у зв'язку із відвертим повідомленням: «Сам не знаю звідки, стежками якими / Узялися мислі і набігли рими...» [23, с. 29] («Pelen zdziwienia, sam się nie postrzegłem, / Skąd wziąłem myśli, jak na rymy wzbiegłem...» [23, с. 28]). Себто ліричний персонаж у підсвідомому стані виклав на папері свої болі і жалі. Після незначного спаду напруження очікувана розв'язка в останніх рядках кінцевої строфи так і не відбулася. Автор залишає питання відкритим («Що мене натхнуло – дружба чи кохання?»), спонукаючи читача до співучасті у його життєвих перипетіях.

Із Одесою у Міцкевича пов'язані непрости та драматичні стосунки з Кароліною Собанською (в дівочтві Ржевуцька, 1794 / 1795–1885), розумною, раціональною, вродливою і лукавою графінею. Зі спогадів, що дійшли до нас, проглядається образ жінки, котра володіла мистецтвом кохання і не була байдужа до любовних пригод, маючи з усього зиск. Проте чи завжди варто довіряти суб'єктивному погляду сучасників, коли йдеться про любов? Не можна заперечити розуму і краси Собанської. Підкорений ними, російський поет Олександр Пушкін написав поезії «Я вас любил: любовь ещѣ быть может...», «Что в имени тебе моѐм?». І Міцкевич гратулював їй вірші, зашифровуючи це ім'я ініціалами «Д. Д.». Називав Кароліну Donna Diovanna (Донна Джованна), на зразок героїні з твору «Vita nova» Данте, іменованою в тексті італійського письменника першою найвродливішою примадонною – Прімаверою (з італ. primavera – весна).

Любовний порив, так само як і кохання, здатні викликати, за словами Гете, «сильний

землетрус душі». У тій екзистенціальній ситуації, в якій опинився поет на початку вигнання, спілкування з начитаною, музично обдарованою і неординарною жінкою, очевидно, для нього, як бачимо із текстів, вартувало чимало. В. Ганський у статті «Отрута кохання або Пушкін – Собанська – Бальзак», виступаючи в ролі адвоката і захисника митців, з якими вона була знайома або мала близькі стосунки, навмисне оприлюднив негативні характеристики графині. Так от, на його переконання, ця «демонічна жінка», «одеська Клеопатра», «рокова жінка-вамп», «Дон-Жуана в сукні», напоїла чарами і Пушкіна, і Міцкевича до «любовного оп'яніння» [8]. Як на мене, то ніхто не відає: першим у чиїх «грудах Амур оселився»; кого з непокірних «більше Амур своїм полум'ям мучити звик»; хто «в чиї сіті попав...» [16, с. 35, 36, 37]. Приміром, у чотирнадцятому сонеті «Зітхаю, любя, я, бо спогади пестливі...» («Luba! ja zdycham, ramieć niebieskiej pieszczoty...») знаходимо доволі неоднозначні слова: «Поклалась марно ти на опір сил своїх, / На стриманість мою... Серця ж такі чутливі!» [23, с. 125] («Zbyt ufałaś mej spocie, zbyt swej własnej sile, / I nazbyt ognia Stwórcza wlał w nasze istoty...» [23, с. 124]. Тут лише обмовлюся, не вдаючись до аналізу, що образ серця маркує всю інтимну лірику А. Міцкевича.

Зауважу, що неспокушений світським життям молодий чоловік і не підозрював, на які вчинки здатні люди з витонченими манерами. К. Собанська «протегувала» Міцкевичу і водночас наглядала за ним за дорученням вищих інстанцій (більшість дослідників вважає її агенткою III Відділення). А втім, її стараннями із серпня до середини жовтня разом із Генріхом Ржевуським (прозаїк і рідний брат К. Собанської та Е. Ганської, дружини О. Бальзака), генералом Я. О. Віттом і О.К. Бошняком поет здійснив подорож з Одеси до Криму, де оглядав чарівні куточки. Враження вилилися у книгу неповторних «Кримських сонетів» з дедукцією «Товаришам по кримській подорожі» («Towarzyszom podróży krymskiej»). Не виключаю, що зміст сонету Данте Аліґ'єрі «Данте – до Гвідо Кавальканті» міг навіть ідею такої дедукції.

«Одеська» лірика Міцкевича, передаючи неспокій і щастя закоханих, фіксує і фокусує різні емотивні рівні цього стану. Персонаж переживає період «зацікавленості» до обраниці і час «укорінення», тобто вникання у світ її цінностей, систему уподобань, хоче зрозуміти її особистість та основні риси характеру. Думи, мрії і

дії перенесені на прекрасний і недосяжний образ. Як приклад – змісти сонетів «Резигнація», «Зітхаю, любя, я бо спогади пестливі...», «Добридень», «Добраніч», «Добровечір» та ін. Любовні душевні помисли і поривання знаходять своє відображення у символіці («Ранок і вечір», «Стрілець»), міміці і жестах («До Д. Д. (Мое ма-зунятко!..»)), лягають поетичними рядками на папері («Непевність»).

Вибираючи кохану жінку, стверджує Хосе Ортега-і-Гассет, чоловік оголює свою індивідуальну суть (так само, як і жінка, обираючи чоловіка). Закоханість – це надання переваги комусь одному серед багатьох. Окреслюються порухи власного серця і виявляються потаємні вподобання, що давно причаїлися у глибинах душі. Вибір виказує підсвідомі прагнення індивіда зустріти бодай у чомусь подібного до себе. З'являється бажання виокремити з-поміж чужих «своє». Умовиводи іспанського філософа перегукуються з міцкевичевими рядками з вірша «До Лаури»: «Ledwim siebie zobaczył, jużem się zapłonił, / W nieznanym oku dawnej znajomości pytał...» [23, с. 103] (Тебе побачив я – і вмить запаленів / Знакомства давнього шукаючи в незнаній...» [23, с. 103]).

Окрім замилювання, прагнення бути поряд та ідеалізації обожнюваного предмета, закохани, як кажуть, можуть «тратити розум». У другому сонеті Міцкевича «Я мовлю сам собі, а з іншим – не до мови...» передано стан надзвичайного збентеження:

Serce bije gwałtownie, odechem nie władnę,
Iskry czuję w źrenicach, a na twarzy bladnę;
Niejeden z obcych głośno pyta o me zdrowie

Albo o tym rozumie coś na ucho powie...
[23, с. 104]].

Від полум'я в крові спочинку не знайду,
Із іскрами в очах, сам зблід я на виду,
Аж дехто голосно пита, чи я здоровий,

Або про розум мій на вухо кида слово...
[23, с. 105]
(пер. Є. Дроб'язка)

П'ятий сонет «Осудить нас ханжа, розпусник осміє...» («Potępi nas świętoszek, rozpustnik wyśmieje...») передає сердечну пристрасність закоханих: «Którymi ręce związał nam los oplakany. / Nie wiemy sami, co się w sercach naszych dzieje. / Jest że to ból? lub rozkosz? Gdy

czuję ściśnienia / Twych dłoni, kiedy z ustek zachwycę płomienia...» [23, с. 110]. Цей фрагмент просякнутий любовним хвилюванням і переростає вузькі рамки конкретних адресатів, набуває багатовекторного переадресування – до читачів. Вірш у перекладі Євгена Дроб'язка також яскраво відображає авторську любовну лексику. Прочитую фрагмент, який вище був представлений в оригіналі: «Самі не знаємо, що в серці нашім є. / Чи біль, чи щастя це? Як чую я стискання / Коханих рук, уста ж горять в словах признання...» [23, с. 111].

Зверну увагу на слово *rozkiś* (*rozkosz*). Синонімами виступають іменники *блаженство*, *насолада*, *щастя*. Священна насолада ніжних та палких поцілунків, трепет «стискання коханих рук» оспівані у четвертому сонеті «Побачення в гаю» («Widzenie się w gaju»). І трепетний біль, і невимовна радість огортає все єство героїв, коли уста вимовляють, а слух вловлює напівшепіт зізнання у гарячих почуттях. Їм видається, що щира довірливість, пристрасні зітхання, палкі поцілунки, любі розмови триватимуть «багато днів і літ, докіль не згине світ і як загине світ» [23, с. 33].

Наповнений відвертістю і просякнутий непростимою образою двадцятий сонет – «Прощання. До Д. Д.» («Pożegnanie. Do D. D.»), адресований К. Собанській. Відчай і роздратування кидаються в око:

Odpychasz mie? – czym twoje serce już
postradał?
Lecz jam go nigdy nie miał; – czyli broni cnota?
Lecz ty pieścisz innego; – czy że nie dam złota?
Lecz jam go wszródy nie dał, a ciebie
posiadał... [23, с. 136].

На мій погляд, український поет Максим Рильський вловив усі нюанси розпачливого настрою ліричного персонажа:

Мене ти геть женеш? Чи серце я твоє
Утратив? – І не мав! – Чи винна в тім
чеснота? –
Ні! Пестити другого! – Хай не давав я злота,
А мав тебе, проте як інший, що дає... [23,
с. 137].

Отрута в любовному келиху вина принесла поетові душевну муку. Перший рядок останнього терцету цього вірша починається вигуком: «Ні, музу не купити!» («Nie kupić muzy!»). Мартін Бубер вважав, що доки любов «сліпа»,

то вона ще не є відносинами між Я і Ти [2, с. 302–303]. Перетікання закоханості в кохання, у якому сконцентрована сила утвердження буття Іншого, до кого воно звернене, народжує взаємину між партнерами і відповідальність одне за одного. Враховуючи біографічні дані обох прототипів сонета, відзначу, що близькі стосунки Собанської з генералом Віттом, стан неможливості і статус вигнанця Міцкевича не сприяли злиттю особистісних Я і Ти для творення цілісного Ми. Виокремлюють кілька різновидів кохання. Зокрема кажуть про активну і пасивну форму кохання; у першому випадку кохають, а в іншому дозволяють себе кохати. Щодо К. Собанської, то остання теза, може, й не була винятком із її правил. Отже, почуття випробовуються дружбою, закоханістю і любов'ю – такий тезис виносимо з інтимної лірики польського митця.

Наприкінці осені Міцкевич залишив Одесу. Пережиті враження лягли в основу поезії «Роздуми в день від'їзду». За латентним, тобто прихованим, натяком криється образ незнайомки, котра не прийшла побажати щасливої дороги («Tak odjeżdżam: nikt dobrej nie życzy drogi»). Ліричний герой порівнює себе з маленькою пущинкою із кульбаби, яка дорогою стріла троянду й вирішила біля неї відпочити, але вітер не дає спокою, знову жене в невідомість. Ось так і він, висланець, ходив вулицями міста («Tak ja nieznanie imię, cudzoziemskie lice / Nosilem przez te ludne place i ulice...» [23, с. 48]), стрічав красивих, люб'язних і ласкавих дівчат-наречених, але для всіх був лише зайдою, схожим на метелика, якого зловив малий хлопчина, помилувався і відпустив – «хай далі лине!» [23, с. 49]. Образ метелика – це образ душі, що прагне злитися з любов'ю. Поет обіграв символічний смисл розповіді про любов Амура і Психеї, в якій превалює цей мотив. У підтексті розпачливих роздумів ліричного суб'єкта криється туга за справжнім і нерозділеним коханням.

У грудні Міцкевич приїздить до Москви. Тут і з'являються друком славнозвісні «Кримські сонети» (1925–1926), на яких лежить печать і одеських днів.

Своєрідний цикл «одеських ліричних віршів», написаний під враженням перебування у місті біля морем, передає чуттєво-емоційний стани ліричного героя (дружбу, ідеальне кохання, закоханість, еротичну формулу любові). Більшість текстів атрибутовано. Приміром, під віршем «Żeglarz (Z imionnika Z.)», присвяченим Й. Залеській, автор зазначив назву міста, рік і

місяць («Odessa, 1825, kwiet. 14»), а під поезіями «Rozmowa», «Do D. D. (Moja pieszczonka...)», «Sen (Chociaż zmuszona będziesz...)» – вказав тільки місто і рік: «Odessa, 1825». Натомість «Niepewność» і «Dwa słowa» датовано лише роком – «1825». Із цим часом пов'язані твори «Zaloty», «Do D. D. Elegija (Gdybyś ty na dzień jeden...)», «Godzina. Elegija», «Dumania w dzień odjazdu. 1825, 29 Oktobra, Odessa».

«Щодо Одеси, – пише Г. Вервес, – то Міцкевич пережив тут чимало радісних і сумних хвилин» [6, с. 50]. Свідченням, про що говорилося вище, є автобіографічно-любовні вірші й особистісно-еротичні «одеські» сонети, в яких, на думку Ю. Кляйнера, художньо виражене почуття митця до Марилі Верещаківни, Йоанни Залеської, Кароліни Собанської. А. Вітковська теж вважає, що «поет створив мистецько-скомпонований цикл, а не пам'ятку переживань, дав свідомо зроблену стилізацію, а не автобіографічні уривки» [15, с. 491]. Цікаво подана характеристика та висновки раннього періоду творчості письменника у книзі Євгена Нахліка «Доля – Los – Судьба: Шевченко і польські та російські романтики» (2003), де, зокрема, підкреслено, що митець «створив романтичний образ неприкажного ліричного героя, повного сумної задуми над долею вигнанця і мандрівника, яка випала йому і, водночас жадібного до земних утіх і перейнятого душевними страждання через розбите кохання» [15, с. 490–491]. Проте не погоджуюся із фразою стосовно ліричного героя Міцкевича, який, за словами Є. Нахліка, був «жадібним до земних утіх». Вона не розкриває суті чуттєвих нюансів внутрішніх і зовнішніх проблем і протиріч, з якими віч-на-віч зіткнувся поет у процесі пізнання своєї самості. Одеса стала не тільки містом спогадів про минуле, містом знайомств, закоханості, любові і зради, а й, що важливо, місцем духовного змушнення поета.

Керуючись констатацією «Співав я про любов у друзів юних колі...» («Nuciłem o miłostkach w rówieńników tłumie...»), пропоную розглядати переважну більшість «одеських» ліричних творів, зокрема й сонети, як *цикл пісень про дружбу, закоханість і любов*. Насамкінець виокремлю декілька етапів показу складних і неоднозначних інтимних переживань. Перший стосується мотиву дружби («Подорожні (До альбому Е. Головінської)», «Непевність»), яка переростає в закоханість з її статичними стосунками («Непевність», «Два слова», «Розмова», «Чужа ти тонкощам, і мова не іскриться...», «Я мовлю сам собі, а з іншим не до мови...», «Осу-

дить нас ханжа, розпусник осміє...»). Наступний присвячений розгортанню фази кохання (платонічного й еротичного), де панують активні й динамічні стосунки («Розмова», «Мазунятко», «Сон»). Далі – ревності («До візитерів»), розчарування («Прощання. До Д. Д.», «Данаїди») та повернення в думках до пережитих подій («Роздуми в день від'їзду. 1825, 29 жовтня, Одеса»). Вірші (серйозні й іронічні) мають різне змістове й емоційне наповнення. Зображально-візуальний ряд включає пейзажні та інтер'єрні вкраплення. Об'єднує мотиваційні фази розповідь про душевні пориви, які йдуть із глибин почуттів ліричного героя. Отже, «одеська» інтимна лірика Міцкевича – це своєрідний психологічний аналіз самовідчуття та самопізнання, в якій ідеться про взаємне тяжіння чоловіка і жінки, про таїнство любові, що є, за Х. Ортега-і-Гасетом, співвіднесення душ і тіл [17, с. 381].

В архіві української поетеси Лесі Українки було знайдено рукопис поезії «На мотив з Міцкевича». Епіграфом до неї стали рядки з другої строфи ліричного вірша «Непевність». А саме: «...I znowu sobie powtarzam pytanie: / Czy to jest przyjaźń? czy to jest kochanie?». У зв'язку із цим твір польського поета у XX і XXI ст. неодноразово привертав увагу славістів Г.Д. Вервеса [5, с. 151], В. Піотровського [24, с. 91], Р.П. Радишевського [19, с. 288], О. Астаф'єва [13, с. 12]. Щоправда, згадували про нього спорадично, не вдаючись до аналізу тексту. Літературознавець М. Драй-Хмара твердив, що Леся Українка не тільки читала, а й наслідувала Міцкевича, адже на це вказує її вірш «На мотив з Міцкевича», написаний у 1890-х роках і надрукований в літературно-художньому збірнику «Арго» (Київ, 1914. – Кн. I) [11, с. 89]. Текстологічну історію вірша дослідила Надія Олександрівна Вишневська, вказуючи на виразний автобіографічний характер і те, що твір «є відгомном неподіленого кохання, пережитого Ларисою Косач в юнацькі роки». На її переконання «поетеса Леся Українка намагалася не виносити на люди свої особисті болі й переживання, тому й залишила цілком завершений поетичний твір серед рукописів» [7, с. 232]. Погоджуюся з таким трактуванням, однак не виключаю й інших причин авторської волі. Не заперечую й думку, що «...у творі йдеться про чисте й сильне почуття кохання, яке щойно народилося у юному серці. Дівчина ще не може навіть сама собі відповісти, що це – приязнь чи кохання» [7, с. 232]. Однак хочу розширити горизонт прочитання поезії «На мотив Міцкевича» і ствердити цим самим

її цілковиту самостійність та оригінальність.
Процитую повністю текст Леся Українки:

I znowu sobie powtarzam pytanie:
Czy to jest przyjaźń? czy to jest kochanie?

Я не кохаю тебе! і не прагну дружиною стати.
Твої поцілунки, обійми і в мріях не сняться
мені,
В мислях ніколи коханим тебе не наважусь
назвати;
Я часто питаю себе: чи кохаю? – Одказую: ні!

Тільки ж як сяду край тебе, серденько мов
птиця
заб'ється,
Дивлюся на тебе й не можу одвести очей.
І хоч з тобою розстанусь, то в думці моїй
зостається
Неначе жива твоя постать і кожнеє слово з
речей.

Часто я в думці з тобою великі розмови
проваджу,
І світяться, як мрія, мені твої очі, ті зорі сумні...
Ох, я не знаю, мій друже, сама я не зважу, –
Коли б ти спитав: «Чи кохаєш?» – чи я б тобі
мовила:
ні? [21, с. 301].

На мою думку, варто подивитися на зміст поезії під іншим кутом зору. Леся Українка навмисне запропонувала свій монолог від імені ліричної героїні, почуття якої нерозкриті у Міцкевича. Поетесу, ймовірно, заінтригувала тема *закоханості* та зацікавила індивідуальна рефлексія із цього приводу чоловічого его ліричного героя. Це стало поштовхом до написання тексту від імені дівчини: їй теж непросто визначитися зі своїми порухами душі. Вона кохає і чекає рішучого вчинку від обрання; сподівається, що перший крок до зізнання зробить любий, бо сама вона не зважиться. Відтак обидва вірші вільно порівняти з оперною чоловічою (Міцкевич) та жіночою (Леся Українка) аріями, де кожен із закоханих героїв співає свою партію-монолог про сердечні переживання. У цьому виявляється і зацікавленість до творчості польського поета, і бажання духовного спілкування через тексти. Надто, коли ці тексти кореспондують умовній поетично-чуттєвій площині.

Нерішучість ліричного персонажа Міцкевича збігається із нерішучістю героїні Лесі Українки, якій теж важко визначитися з почуттями.

Не виключаю, що приводом до написання «жіночої партії» стали також реальні події та почуття поетеси до коханої людини, які зрезонували з пульсуючим нервом Міцкевичевих рядків: «І знову ставлю я собі питання: / Чи дружба це? чи це кохання?».

Перша строфа будується на омані-запереченні. Лірична героїня запевняє саму себе в байдужості до Нього (імені молодого чоловіка не названо), навіть не мріє про обійми й поцілунки; не прагне стати його дружиною. Компоненти другої строфи перекреслюють сказане вище. Якщо у першій строфі думки сперечаються одна з одною (кохаю чи ні?), то в другій серце вказує на симпатію до молодого чоловіка. Під час зустрічі дівчина не може намиливатися хлопцем, їй не сила відвести очей, а як немає поруч – розмовляє з ним подумки. Прислухавшись до почуттів, виявляє свою небайдужість та закоханість; готова, якщо запропонує обранець, згодитися стати дружиною. Кінцеві рядки вірша виказують її готовність до цілісності Я і Ти заради любові й спільного займенника Ми. Силабо-тонічний вірш Лесі Українки написаний шестистопним хореем і має у кожному рядку по 13 складів із цезурою після шостого і сьомого складу із суміжним римуванням (амфібрахій / дактиль) та дієслівними, займенниковими й іменниковими римами. Вагомими для нюансування настрою є частки «ні». Підсилюють непевність ліричної героїні інтонаційні відмінні запитальні конструкції: «Чи кохаю?», «Чи кохаєш?».

Тексти Адама Міцкевича і Лесі Українки побудовані на межових стиках «так» чи «ні», характерні для проміжного стану *закоханості*. Стверджувальна й заперечна частки дали можливість ввести у поетичну мову *інгредієнт сумніву, непевності* завдяки чому відчувається смак молодого вина, яке бродить, – солодкого і гіркого водночас як для чоловіка, так і для жінки. Запитальні інтонації підсилюють поетичну напругу обох ліричних віршів, надають їм своєрідного діалогічного звучання.

Спорідненість представлених поезій Адама Міцкевича «Непевність» та Лесі Українки «На мотив А. Міцкевича» виявляється у безпосередній розповіді ліричних персонажів про одержимість любов'ю.

Як бачимо «одеський» інтимний слід у ліриці Міцкевича є доволі помітним. Але, справді, важко передбачити варіативи відгуку на тематично-мотиваційну проблематику поетичного слова, і ремінісценції з Міцкевича у віршах Лесі Українки – яскравий тому доказ.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Бажан М.* Вибрані твори: У 2-х т. – Т. 1: Вірші та поеми / Редкол.: Павличко Д. В. (голова), Зяблюк М. П. (заст. голови) та ін. Автор вст. ст., комент. і прим. Н.В. Костенко / Микола Бажан. – К.: Укр. енцикл., 2003. – 608 с.
2. *Бубер М.* Я и Ты / Мартин Бубер // Квинтэссенция: Философский альманах / Под. ред. В.И. Мудрагея. Состав. О.Ю. Бойцова, Л.И. Греков, Д.А. Замилов. – М.: Политиздат, 1992. – С. 294–370.
3. *Булаховська Ю.* Творчість Міцкевича в контексті польсько-українських-російських літературних відносин / Юлія Булаховська // Адам Міцкевич і Україна. Зб. наук. праць / Відп. ред. Р.П. Радишевський, 1999. – С. 158–177.
4. *Варій М.Й.* Характеристика різних почуттів // Варій М.Й. Психологія / М.Й. Варій. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – С. 143–148.
5. *Вервес Г.Д.* Адам Міцкевич в українській літературі / Г.Д. Вервес. – К.: ДВХЛ, 1955. – 279 с.
6. *Вервес Г.Д.* Адам Міцкевич. Життя і творчість / Г.Д. Вервес. – К.: Дніпро, 1979. – 140 с.
7. *Вишневська Н.О.* Лірика Лесі Українки. Текстологічне дослідження / Н.О. Вишневська. – К.: Наук. думка, 1976. – 296 с.
8. *Ганський В.* Яд любви или Пушкин – Собаньская – Бальзак / В. Ганський // <http://neurus.parod.ru/zlatonew/ocherk/ganskij.htm>
9. *Гачев Г.Д.* Ускоренное развитие литературы / Г.Д. Гачев. – М.: Наука, 1964. – 311 с.
10. *Дидро Д.* Эстетика и литературная критика / Дени Дидро / Ред. пер. с франц. М. Черневич / Состав. М. Лившиц. – Москва: Худож. литература, 1980. – 659 с.
11. *Драй-Хмара М.* Леся Українка. Життя і творчість / Михайло Драй-Хмара // Драй-Хмара М. Літературно-наукова спадщина / Упоряд. С.А. Гальченка, А.В. Ріпенко, О.Ф. Томчук. – К.: Наук. думка, 2002. – С. 35–151.
12. *Єфименко В.* Дружба // Філософський енциклопедичний словник / Ред. кол. В.І. Шинкарук (голова) / В. Єфименко. – К.: Абрис, 2002. – С. 174–175.
13. *Міцкевич А.* Вибране / Упрядкув. текстів, підготовка навч. — метод. матеріалів О. Астаф'єва. – К.: Школа, 2005. – 462 с.
14. *Моторний А., Татаренко А.* Україна і поетична муза Адама Міцкевича // Mickiewicz A. W Przyjacielskim domu. – Міцкевич А. У дружньому домі / Упоряд. та вст. ст. В.А. Моторного і А.Л. Татаренко. – Л.: Каменярь, 1994. – С. 8–25.
15. *Нахлік Є.* Доля – Los – Судьба: Шевченко і польські та російські романтики / Євген Нахлік. – Л.: ТзОВ «Простір-М», 2003. – 568 с.
16. *Овідій Публій Назон.* Любовні елегії; Мистецтво кохання; Скорботні елегії / Пер. з латини, передм., комент. А. Содомори. – К.: Основи, 1999. – 299 с.
17. *Ортега-и-Гассет Х.* Этюды о любви / Пер. В.Е. Багно // Хосе Ортега-и-Гассет. Эстетика. Философия культуры / Ред. кол. А.Я. Зись и др. Состав. В.Е. Багно / Хосе Ортега-и-Гассет. – Москва: Искусство, 1991. – С. 350–433.
18. *Плавский З.И.* Четырнадцать магических строк / З.И. Плавский // Западноевропейский сонет (XIII–XVII века): Поэтическая антология / Сост. А.А. Чамеев и др. – Ленинград: Изд-во Ленингр. ун-та, 1988. – С. 3–28.
19. *Радишевський Р.П.* Леся Українка і Адам Міцкевич: До питання літературних традицій / Ростислав Петрович Радишевський // Адам Міцкевич і Україна. Зб. наук. праць / Відп. ред. Р.П. Радишевський, 1999. – С. 286–302.
20. *Українка Леся.* Твори: В 4-х т. – Т. 1: Поетичні твори / Леся Українка / Упоряд. та прим. Н.О. Вишневської. – К.: Дніпро, 1981. – 541 с.
21. *Хамитов Н., Крылова С.* Философский словарь. Человек и мир / Назип Хамитов, Светлана Крылова. – К.: КНТ, Центр учебной литературы, 2006. – 308 с.
22. *Mickiewicz A.* W Przyjacielskim domu. – Міцкевич А. У дружньому домі / Упоряд. та вст. ст. В.А. Моторного і А.Л. Татаренко / Mickiewicz A. – Л.: Каменярь, 1994. – 191 с.
23. *Piotrowski W.* Łesia Ukrainka a Adam Mickiewicz / Piotrowski W. // Pamiętnik Słowiański. – 1956. – Т. VI. – Wrocław: W-wo PAN, 1958. – S. 89–97.